

Některé lekce Covid-19

Zdroj: shutterstock.com

Svět se změnil. Epidemie koronaviru, označovaného jako SARS-CoV-2, ovlivňuje a bude ještě dlouho ovlivňovat většinu oblastí života. Zpravodajství, koncentrující se na souhrny a on-line nárůsty čísel nakažených, mrtvých, testovaných, často s velmi omezenou vypovídací hodnotou, vytváří dojem, jakoby Covid-19 byl největší hrozbou současného světa. Západní společnost se probouzí a bojí se. Zjišťuje, že není nedotknutelná. Že věci, které považovala za samozřejmé, samozřejmě nejsou. Že pomyslná zlatá klec, v níž žije a již se odděluje od ostatního světa, může být pouhou iluzí.

Že zdravotní péče nemusí být dostupná každému. Že život je pomíjivý a na některé nemoci neexistuje lék. Že tvář v tvář přírodě je člověk jen malý pán. Epidemie zastihla naši společnost zcela nepřipravenou, tápající, ochromenou strachem, učící se. Stěžejní hodnoty právního řádu, který by právě teď měl pevně stabilizovat společnost, se chvějí. Současná krize je mimo jiné lakmusovým papírkem odolnosti práva a respektu k němu. Některé poznatky si lze z dosavadního vývoje odnést již dnes.

Nikdo by nikdy nic neměl považovat za samozřejmé. Zdraví, život, rodinu, svobodu ani právo na cokoli. Ukazuje se, jak křehká a zranitelná je společnost a demokracie, jak podmíněné jsou svobody a práva. Základní princip, že vše, co není zakázáno, je dovoleno, se mžikem oka v důsledku obecnosti a šíře zákazů převrací do polohy přesně opačné: co není povoleno, je zakázáno. Kdo nesplní výjimku, nesmí. Ano, za výjimečných okolností může být nutné omezit základní práva až na dřeň. Život a zdraví patří mezi nejvýznamnější hodnoty, na nichž je demokratická společnost založena, a zasluhují zvláštní pozornost a ochranu. Vedle nich však stojí další významné hodnoty – svoboda pohybu, právo na lidskou důstojnost, právo na soukromý život, právo podnikat. Absolutizace žádné z hodnot přitom nikdy není správná, neboť vede k popření hodnot jiných. Vždy je nutné hledat co nejvyváženější řešení; posuzovat, zda jsou přijatá opatření nezbytná a přiměřená; před obecnými, paušálními opatřeními preferovat opatření cílená, selektivní, omezující co nejužší okruh práv a osob. Jako kruté se někomu může jevit zjištění, že hodnota zdraví a života je nevyčíslitelná pouze z pohledu jednotlivce a jemu blízkých. Postačí však odkázat na omezené výše odškodnění, přiznávané při škodách na životě či zdraví. Na to, že řada těžce nemocných pacientů i u nás umírá, protože jim pojišťovny nehradí efektivní léčbu. Je nicméně nutné reflektovat omezenost zdrojů a vyvažovat zájem jednotlivce (být s důrazem na jeho ochranu) a společnosti i tehdy, jde-li o život. Ani v případě boje proti epidemie není jiná cesta. Klíčovou roli přitom hraje připravenost na vznik krize. Vyváženost opatření a rychlost jejich přijetí bývají totiž ve vztahu nepřímé úměry zejména tehdy, zastihne-li mimořádná situace státy v nedbalkách.

Je iluzorní myslet si, že události odehrávající se v jiné části světa se nás netýkají. Vše souvisí se vším. Globálně propojený svět má řadu výhod, ale v řadě ohledů je zranitelnější než svět uzavřených hranic. Objeví-li se riziko, je nutné brát je vážně a být co nejlépe připraven. O riziku epidemie vysoce infekčního onemocnění se hovořilo dlouho. I právo stanoví jasné povinnosti při přípravě na krizové situace a povinné jsou vyčleňovány značné objemy finančních prostředků na její zajištění. V dobách hojnosti a klidu však preventivní opatření zůstávají často jen na papíře. Přes varování Světové zdravotnické organizace (WHO), označující již 3. 2. 2020 nový koronavirus za celosvětově vysoké riziko a zdůrazňující nezbytnost mít pro případ jeho šíření připraveny krizové plány, i přes navazující usnesení Rady EU (tvořené převážně ministry zdravotnictví členských států EU) ze dne 13. 2. 2020, zastihl prudký nástup epidemie řadu států nepřipravenou, bez zdravotních pomůcek, bez krizových plánů, jednajících chaoticky, navzájem nekoordinovaně (bez přípravy pochopitelně na koordinaci již nezbyvá čas), neschopných vysvětlit občanům jasně, věcně a strážlivě s čím lze počítat a na co se připravit. Počáteční bagatelizaci problému vystřídala horečnatá aktivita při napravování jejích následků. Přitom horší než samotná omezení může být jejich nepředvídatelnost a související nejistota dotčených adresátů.

Překotná improvizace státních orgánů při hledání řešení se odráží i v tom, že právo zůstává leckdy stranou, je zpochybňováno a hledají se cesty, jak je obejít, což vnáší do společenských vztahů další nejistotu. Snaha po vymaření omezujících opatření státu z právního rámce svědčí o neúctě k právu, projevující se u nás bohužel již delší dobu. Stanoví-li zákon, že stát hradí škodu, vzniklou z důvodu opatření podle krizového zákona, neměl by zpochybňovat svou povinnost hradit ušlý zisk jako nedílnou součást této škody (jakkoli samotné prokázání ušlého zisku může být problematické). Předvídá-li právo odpovědnost státu za opatření přijímaná vládou podle krizového zákona, lze těžko přijmout pokoutnou snahu vlády po zbavení se této odpovědnosti formálním přijímáním jejich rozhodnutí ministerstvem zdravotnictví podle zákona o ochraně veřejného zdraví. Oč přijatelnější by byl partnerský přístup státu vůči dotčeným subjektům, vedený snahou po dosažení rozumné přijatelného konsenzu, namísto vrchnostenského přístupu z pozice síly.

Soukromé právo vychází ze smluvní volnosti stran a obsahuje instituty pro případ vzniku mimořádných událostí. Nelze připustit, aby se stát pokoušel, být v rámci snahy zmírnit následky epidemie, do smluvních vztahů (například bankami a jejich klienty, pronajímateli a nájemci) zpětně zasahovat. Snaha státu zmírnit následky jím přijímaných opatření je jistě chválná, nicméně měla by se koncentrovat na podporu těch, kteří pomoc potřebují a neměla přesáhnout rámec vztahu mezi státem a postiženou osobou. Do vztahů mezi soukromými subjekty by stát měl vstupovat nanejvýš v roli zprostředkovatele řešení, založeného vždy na svobodné vůli smluvních stran. Stát nesmí přenášet následky krize na soukromé subjekty dle svého uvážení tím spíše, že sám se snaží svou odpovědnost co nejvíce omezit. Takové řešení je nejen krátkozraké, ale i do budoucna velmi nebezpečné. Právo reflektuje morálku a umožňuje korigovat zřejmé nespravedlnosti. Hledisko dobrých mravů a selského rozumu, veličko podělit se o ztráty, budiž smluvním stranám motivací při hledání smírných, sociálně spravedlivých řešení, odstraňujících případnou přílišnou tvrdost zákona. Dosavadní praxe prozatím potvrzuje, že strany jsou nalézání takovýchto řešení schopny i bez ingerence státu. Lze očekávat i to, že na vzniklou situaci zareagují soudy a judikatura v oblasti dobrých mravů se bude dynamicky vyvíjet. Krizová situace a deklarovaný boj proti následkům epidemie nesmí být důvodem pro to, aby stát zasahoval do chodu společnosti více, než mu náleží. Tendence tak činit je jasně patrná. Je nutné připravit se na to, že bojem proti epidemii či zmírňování jejich následků budou (ostatně nejen stát a jeho orgány) zdůvodňovat řadu opatření. Vždy pak bude nutné pečlivě vážit, nakolik jsou takové důvody relevantní a skutečné a nakolik vyhovují požadavkům práva.

Bylo by bláhové myslet si, že krizi překonáme sami. Jednotlivé státy, vyzbrojené veřejnou mocí a represivními orgány, mohou relativně velmi snadno zavést na svém území omezující opatření a odříznout je od zbytku světa. Nemohou však mávnutím téhož proutku změnit otevřenou společnost a ekonomiku v uzavřenou. Jedním ze stěžejních prvků evropské integrace, který je nutné chránit, je volný pohyb v prostoru bez vnitřních hranic. Státy se nevzdaly možnosti zavést na hranicích nezbytná opatření, vyžadují-li to výjimečné okolnosti. Je však klíčové, aby i tato omezení trvala co nejkratší dobu. To ovšem předpokládá koordinovaný přístup jednotlivých členských států, zajišťovaný evropskými institucemi. Víc než jindy vychází najevo, že bez spolupráce s ostatními státy se žádný stát neobejde. Evropská integrace bezpochyby trpí řadou neduhů a vyžaduje hlubší reformy, bylo by však chybou domnívat se, že bez ní to zvládneme. Opačný přístup se může velmi snadno vymstít.

Současnou situaci lze brát jako určitou zkoušku, neboť další krize, které mohou být o mnoho závažnější, v budoucnu patrně přijdou. Zkoušku, která ukázala na řadu slabých míst, na nichž je nutné zapracovat. Na nedostatečnou připravenost na těžké časy, na nutnost kritické analýzy dostupných údajů, na nutnost nepodléhat panice. Současně ji lze brát i jako příležitost. Příležitost uvědomit si hloubku globálnosti světa a to, že jeho problémy (jakkoli se zdají být lokálně omezené) - se mohou týkat i nás. Uvědomit si to, že v jiných částech světa, dnes jako kdykoli předtím, lidé trpí závažnějšími problémy, smrtelnějšími a infekčnějšími nemocí než je Covid-19, byť zůstávají mimo zájem médií a naší společnosti. Snad dnešek napomůže tomu, abychom k sobě navzájem, ke zdraví i přírodě přistupovali s respektem a solidaritou i poté, kdy úzkostné rozpoložení společnosti odezní. Nebývalá vína nezištné, upřímné solidarity budiž důkazem, že jsme toho schopni. Nezapomínejme na okamžiky nesvobody, važme si svobody a demokracie a vnímejme její křehkost a nutnost chránit ji před omezení. Vnímejme, že problémy máme společně bez ohledu na hranice mezi státy a bez ohledu na tyto hranice je nutné je i řešit. Respektujme právo v těžkých dobách a hledejme spravedlivá, vyvážená řešení, založená na úctě jednoho vůči druhému. Právě současnost nám ukazuje, že, ač se to někdy nezdá, jsme na stejné lodi. A to je povzbudivé zjištění.

JUDr. Jiří Vlastník, Ph.D.
advokát

Vejmelka & Wunsch, s.r.o.

Italská 27
120 00 Praha 2

Tel.: +420 222 253 050
e-mail: prague@vejwun.cz